

Tadeusz Dmochowski

Realizacja przez Polskę wdrażania „procesu bolońskiego” w szkolnictwie wyższym (do 2007 r.)

Nazwa „proces boloński”¹ wywodzi się od tzw. Deklaracji Bolońskiej, podpisanej 19 czerwca 1999 r. przez ministrów szkolnictwa wyższego 29 krajów europejskich², w tym Polski. Nazwą tą określamy międzyrządowy proces reformy szkolnictwa wyższego, którego celem jest utworzenia Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego – EOSW (ang. European Higher Education Area – EHEA) do 2010 r.

Poprzedniczką Deklaracji Bolońskiej była Deklaracja Sorbońska podpisana 25 maja 1998 r. przez Francję, Niemcy, Wielką Brytanię i Włochy³, zawierająca ideę scharmonizowania systemów kształcenia wyższego krajów europejskich. Jeszcze wcześniejszym krokiem w kierunku harmonizacji była podpisana 11 kwietnia 1997 r. w Lizbonie „Konwencja o uznawaniu kwalifikacji związanych z uzyskaniem wyższego wykształcenia w regionie europejskim” (tzw. Konwencja Lizbońska)⁴. Jednym z państw-sygnatariuszy była wówczas Polska.

¹ Aktualna oficjalna strona procesu bolońskiego – Bologna Process. The official website 2007–2009: <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/about/> Wcześniejsze strony oficjalne procesu bolońskiego: 2001–2003: Berlin Conference website – <http://www.bologna-berlin2003.de/>; 2003–2005: Norwegian Bologna Secretariat (Bergen Conference) – <http://www.bologna-bergen2005.no/>; 2005–2007: UK Bologna Secretariat (London Conference) – <http://www.dfes.gov.uk/londonbologna/>

² Sygnatariusze: Austria, Belgia (dwa podpisy – przedstawiciel społeczności flamandzkiej i francuskiej, Bułgaria, Czechy, Estonia, Dania, Francja, Finlandia, Niemcy (dwa podpisy – minister i parlamentarny sekretarz stanu), Węgry, Grecja, Irlandia, Islandia, Łotwa, Włochy, Luxemburg, Litwa, Holandia, Malta, Polska (Wilibald Winkler podsekretarz stanu), Norwegia, Rumunia, Portugalia, Słowenia, Słowacja, Szwecja, Hiszpania, Wielka Brytania, Szwajcaria.

³ Tekst: http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/980525SORBONNE_DECLARATION.PDF

⁴ Tekst: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/165.htm> – strona Rady Europy. Lista sygnatariuszy i ratyfikacji zob. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=165&C-M=8&DF=19/03/04&CL=ENG>. Artykuł XI konwencji: 1. Niniejsza Konwencja jest otwarta do podpisu dla: a) Państw Członkowskich Rady Europy, b) Państw Członkowskich Regionu Europy UNESCO,

Inicjatywa procesu bolońskiego inspirowana przez Komisję Europejską, choć realizują ją środowiska akademickie, miała przede wszystkim charakter polityczny. Wsparta przez uczelnie europejskie i organizacje je reprezentujące, jest próbą wypracowania europejskiej, wspólnej odpowiedzi na trudności i problemy, z którymi boryka się większość krajów europejskich i ich szkolnictwo wyższe. W swoim założeniu ma umożliwić zwiększenie mobilności obywateli, zwiększenie konkurencyjności i atrakcyjności europejskiego systemu kształcenia oraz dostosowanie tego systemu do potrzeb rynku pracy. Proces boloński był zbieżny z realizowaną polityką Komisji Europejskiej w dziedzinie szkolnictwa wyższego Sokrates-Erasmus.

Zebrani w Bolonii ministrowie zauważając, że „proces europejski... staje się dla Unii Europejskiej i jej obywateli coraz bardziej konkretną i istotną rzeczywistością” oraz, że „w szerokich kręgach akademickich, politycznych oraz w opinii publicznej pogłębia się świadomość potrzeby stworzenia bardziej kompletnej i poszerzonej Europy, przede wszystkim poprzez wzmocnienie jej wymiaru intelektualnego, kulturalnego, społecznego, naukowego i technologicznego” podkreślili, uznając za motto swoich działań, iż „«Europa Wiedzy» jest teraz powszechnie uznawana za niezastąpiony czynnik dla rozwoju społecznego i ludzkiego oraz za niezbędny element konsolidacji i wzbogacania tożsamości europejskiej, dającej obywatelom Europy umiejętności niezbędne do stawienia czoła wyzwaniom nowego tysiąclecia wraz ze świadomością wspólnych wartości oraz przynależności do wspólnej przestrzeni społeczno-kulturalnej”⁵.

Ministrowie podkreślili również, iż „należy zwrócić uwagę na konieczność zwiększenia międzynarodowej konkurencyjności europejskiego systemu szkolnictwa wyższego. Witalność i efektywność każdej cywilizacji można [bowiem] mierzyć tym, w jaki sposób jej kultura jest odbierana przez inne kraje”⁶.

Deklaracja Bolońska wymieniała cele, które mają doprowadzić do uzyskania porównywalności systemów szkolnictwa wyższego krajów europejskich, których celem nadrzędnym jest stworzenie do 2010 r. Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego.

c) każdego innego państwa sygnatariusza, umawiającego się państwa lub strony Europejskiej Konwencji Kulturalnej Rady Europy i/lub Konwencji UNESCO o uznaniu studiów, dyplomów wyższego wykształcenia oraz stopni naukowych w państwach należących do Regionu Europy, zaproszonych do udziału w Konferencji Dyplomatycznej, której powierzono przyjęcie niniejszej Konwencji. 2 Państwa te oraz Stolica Apostolska mogą wyrazić zgodę na przyjęcie zobowiązań poprzez: a) podpisanie bez zastrzeżeń co do ratyfikacji, przyjęcia lub zatwierdzenia; lub b) podpisanie, z zastrzeżeniem prawa do ratyfikacji, przyjęcia czy zatwierdzenia, i w następstwie ratyfikacji, przyjęcia lub zatwierdzenia; c) lub przystąpienie.

⁵ *Deklaracja bolońska. Wspólna Deklaracja Europejskich Ministrów Edukacji zebranych w Bolonii*, w dniu 19 czerwca 1999, [w:] *Proces boloński. Zbiór dokumentów*, Uniwersytecka Komisja Akredytacyjna: Poznań 2004, s. 22. Tekst angielski: http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/BOLOGNA_DECLARATION1.pdf; http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/990719BOLOGNA_DECLARATION.PDF

⁶ *Deklaracja bolońska...*, [w:] *Proces boloński ...*, s. 23.

Celami niezbędnymi dla utworzenia EOSW i promowania europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego na skalę światową wg Deklaracji Bolońskiej było:

1. „Przyjęcie systemu czytelnych i porównywalnych stopni, także również poprzez wdrożenie Suplementu do Dyplomu (Diploma Supplement – DS), w celu promowania możliwości zatrudnienia obywateli Europy oraz międzynarodowej konkurencyjności europejskiego systemu szkolnictwa wyższego.
2. Przyjęcie systemu opartego zasadniczo na dwóch głównych cyklach: niższym – «undergraduate» i wyższym – «graduate». Dostęp do drugiego cyklu wymaga pomyślnego ukończenia pierwszego etapu cyklu studiów, trwającego minimum trzy lata. Stopień nadany po pierwszym cyklu, będzie również uznawany na europejskim rynku pracy jako odpowiedni poziom kwalifikacji. Drugi etap powinien prowadzić do tytułu stopnia «master» i/lub «doctorate degree» jak to jest w wielu państwach Europy.
3. Ustalenie systemu punktów kredytowych, takiego jak ECTS (Europejski System Transferu Punktów Kredytowych)⁷ – jako odpowiedniego środka promowania jak największej mobilności studentów. Punkty mogą być również zdobywane poza szkolnictwem wyższym, z uwzględnieniem kształcenia przez całe życie, pod warunkiem, że są one uznane przez rekrutujące szkoły wyższe.
4. Promocja mobilności poprzez pokonanie przeszkód na drodze do swobodnego przemieszczania się, ze szczególnym uwzględnieniem:
 - a) studentów – dostęp do możliwości studiów i szkoleń oraz związanych z tym usług;
 - b) nauczycieli, naukowców oraz personelu administracyjnego – uznanie i waloryzacja;
 - c) okresów badań, nauczania i szkolenia, zrealizowanych w europejskim kontekście bez uszczerbku dla ich praw.
4. Promocja współpracy europejskiej w zakresie zapewniania jakości, z uwzględnieniem opracowania porównywalnych kryteriów i metodologii.

⁷ System ECTS (European Credit Transfer System) został opracowany w drugiej połowie lat 80. z inicjatywy Komisji Europejskiej, w ramach ówczesnego programu Erasmus (obecnie część programu Sokrates) i wprowadzony w 1989 r., a jego celem było umożliwienie i ułatwienie współpracy pomiędzy uczelniami krajów członkowskich UE, EFTA i krajów stowarzyszonych z UE. Miał on uregulować uznanie studiów odbytych poza uczelnią macierzystą. Początkowo jego celem było więc uznawaniu okresów studiów zagranicą poprzez transfer „kredytów”. Następnie (od czasu berlińskiej konferencji ministrów) system ECTS rozwinął się w system akumulacji punktów kredytowych (ang. European Credit Transfer and Accumulation System), bez zmiany nazwy akronimu ECTS, który miał być wprowadzony na poziomie instytucjonalnym, regionalnym, narodowym i europejskim, co było jednym z głównych celów Deklaracji bolońskiej. W ogóle zaś pierwszy system punktowy w szkolnictwie wyższym powstał w Stanach Zjednoczonych w połowie XIX w. i stąd rozpowszechnił się na świecie (poza Europą kontynentalną) wraz z anglosaskim modelem szkolnictwa wyższego.

5. Promocja niezbędnych europejskich wymiarów szkolnictwa wyższego, szczególnie pod względem rozwoju zawodowego, współpracy międzyinstytucjonalnej, programów dotyczących mobilności oraz zintegrowanych programów nauczania, szkolenia i badań⁸.

Stan realizacji procesu jest analizowany na odbywanych co dwa lata konferencjach ministrów ds. szkolnictwa wyższego, które kończą się przyjęciem komunikatu podsumowującego dotychczasowe osiągnięcia i wyznaczającego dalsze kierunki działań.

Pierwsza z tych konferencji ministrów ds. szkolnictwa wyższego krajów sygnatariuszy Deklaracji Bolońskiej, odbyła się w Pradze (18–19 maja 2001 r.) z udziałem przedstawicieli z 32 państw. Ministrowie poparli koncepcję głoszącą, iż „szkolnictwo wyższe należy uznać za dobro publiczne i w związku z tym winno pozostać ono w odpowiedzialności publicznej ... oraz, iż studenci są pełnoprawnymi członkami społeczności akademickiej”⁹. Wychodząc z tego założenia potwierdzili przedstawione w Deklaracji Bolońskiej kierunki działań związane z utworzeniem EOSW dołączając do nich nowe elementy:

1. promocję kształcenia ustawicznego (przez całe życie – lifelong learning);
2. zaangażowanie uniwersytetów i instytucji szkolnictwa wyższego we współpracę ze studentami, konieczność uczestniczenia i wpływu studentów na organizację i treść nauczania;
3. potrzebę promocji atrakcyjności Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego w oczach studentów pochodzących z Europy i innych części świata¹⁰.

Ministrowie przyjęli zgłoszenia przyłączenia się do procesu wystosowane przez Turcję, Cypr i Chorwację¹¹. Postanowili też stworzyć strukturę, której zadaniem byłoby kontynuowanie prac (składającą się z grupy kontynuującej prace¹² oraz grupy przygotowawczej), uznali Europejskie Stowarzyszenie Uniwersyteckie (EUA), Europejskie Stowarzyszenie Instytucji Szkolnictwa Wyższego (EURASHE), Krajowe Związki Studentów Europy (ESIB) i Radę Europy za ciała konsultacyjne oraz zaprosili Komisję Europejską do pełnego członkostwa w strukturach kontynuujących prace procesu bolońskiego, wraz z państwami-sygnatariuszami¹³.

5 lutego 2003 r. Komisja Europejska przyjęła komunikat „Rola uniwersytetów w Europie Wiedzy” wskazujący na stojące przed europejskim szkolnictwem wyższym

⁸ *Deklaracja bolońska...*, [w:] *Proces boloński...*, s. 24–25.

⁹ *Ku Europejskiemu obszarowi szkolnictwa wyższego*. Komunikat ze spotkania europejskich Ministrów ds. szkolnictwa wyższego, które odbyło się w Pradze dnia 19 maja 2001 roku, [w:] *Proces boloński ...*, s. 29–30.

¹⁰ *Ibidem*, s. 33–34.

¹¹ *Ibidem*, s. 34.

¹² Bologna Follow-Up Group (BFUG).

¹³ *Ku Europejskiemu obszarowi...*, [w:] *Proces boloński ...*, s. 35.

wyzwania¹⁴, które z kolei stały się przedmiotem działań ministrów ds. szkolnictwa wyższego.

Kolejna, druga konferencji ministrów odbyła się w **Berlinie** (18–19 września 2003 r.) z udziałem przedstawicieli z 33 państw. We wspólnym komunikacie, wyrażając zadowolenie z inicjatyw podjętych od czasu konferencji w Pradze ministrowie postanowili, że „aby nadać procesowi odpowiednie tempo, podejmą się realizacji priorytetów średnioterminowych w ciągu najbliższych dwóch lat. Zintensyfikują swoje wysiłki w celu wspierania efektywnych systemów zapewnienia jakości, zwiększenia rzeczywistego stosowania systemu opartego na dwóch cyklach kształcenia oraz poprawy systemu uznawania stopni i okresów studiów”¹⁵. Podsumowując osiągnięcia minionego dwulecia komunikat wskazał na dalsze działania w zakresie:

1. zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego;
2. przyjęcia dwustopniowego cyklu kształcenia;
3. promocji mobilności studentów, pracowników naukowych i administracyjnych uczelni;
4. wprowadzenia systemu punktów kredytowych (ECTS) poprzez tworzenie krajowych systemów akumulacji tychże punktów na bazie ECTS;
5. uznawalności stopni poprzez przyjęcie systemu czytelnych i porównywalnych stopni;
6. zaangażowania instytucji szkolnictwa wyższego i studentów w proces boloński;
7. promocji europejskiego wymiaru w szkolnictwie wyższym; oraz promocji atrakcyjności europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego;
8. włączenia się szkolnictwa wyższego w proces kształcenia przez całe życie¹⁶.

Ponieważ jakość uznano za „istotę EOSW” ministrowie postanowili aby do 2005 r. krajowe systemy zapewnienia jakości kształcenia objęły: 1) określenie odpowiedzialności zaangażowanych instytucji; 2) ocenę programów lub instytucji; 3) system akredytacji lub podobnych procedur; 4) udział międzynarodowy i tworzenie i korzystnie z sieci oraz zwrócili się do ENQA¹⁷ we współpracy z EUA, EURASHE i ESIB o opracowanie „uzgodnionego zestawu norm, procedur i wytycznych dotyczących zapewnienia jakości”¹⁸.

¹⁴ Rola Uniwersytetów w Europie Wiedzy COM (2003) 58 final, [w:] *ibidem*, s. 71–105.

¹⁵ *Realizacja europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego*. Komunikat konferencji ministrów ds. szkolnictwa wyższego z Berlina 19 września 2003 r., [w:] *ibidem*, s. 41.

¹⁶ *ibidem*, s. 41–47.

¹⁷ ENQA (The European Network for Quality Assurance in Higher Education) została utworzona w 2000 r., w celu promocji europejskiej współpracy w dziedzinie zapewnienia jakości. W listopadzie 2004 r. została przekształcona w European Association for Quality Assurance in Higher Education). Od samego początku działalność ENQA była finansowana przez Komisję Europejską (granty).

¹⁸ *Realizacja europejskiego...*, [w:] *Proces boloński...*, s. 41–42.

W ramach działań dodatkowych wskazano na potrzebę wzmocnienia współpracy w ramach Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego i Europejskiego Obszaru Badań – dwóch filarów społeczeństwa opartego na wiedzy. W tym też zakresie ministrowie stwierdzili, „że nie należy zatrzymywać się na obecnych dwóch cyklach szkolnictwa wyższego, ale włączyć studia doktoranckie jako trzeci cykl kształcenia w procesie bolońskim” oraz, że należy zwiększyć mobilność na poziomie doktoranckim i ponad doktoranckim, jak i „należy wesprzeć sieci kształcenia na poziomie doktorskim, aby stymulować rozwój doskonałości i aby stały się one jedną z cech wyróżniających europejski obszar szkolnictwa wyższego”¹⁹. Za priorytety średniookresowe na lata do 2005 r. uznano wdrożenie: 1) zapewnienia jakości; 2) systemu opartego na dwóch cyklach; oraz 3) uznawania stopni i okresów naukowy²⁰.

Jednocześnie ministrowie postanowili przyjąć wnioski o członkostwo siedmiu państw: Albanii, Andory, Bośni i Hercegowiny, Stolicy Apostolskiej, Rosji, Serbii i Czarnogóry, byłej Jugosłowiańskiej Republiki Macedonii, co rozszerzyło proces do liczby 40 państw europejskich²¹.

Drugim dokumentem przyjętym w Berlinie był dokument ukazujący wkład Komisji Europejskiej w realizowanie EOSW²². Jego konkluzją było, iż „Komisja Europejska zainicjowała szereg inicjatyw, inne zaś wspiera. Teraz ministrowie ds. szkolnictwa wyższego powinni podjąć decydujące kroki zmierzające ku utworzeniu europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego jako części «Europy Wiedzy»”²³.

Trzecia konferencja ministrów szkolnictwa wyższego odbyła się w Bergen (19–20 maja 2005 r.). Jej efektem był wspólny komunikat „Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego – realizacja celów”²⁴. Wzięły w niej udział delegacje wszystkich 45 krajów uczestniczących w Procesie – 40 dotychczasowych członków oraz 5 nowych – po raz pierwszy na konferencji powitano nowych uczestników procesu: Armenię, Azerbejdżan, Gruzję, Mołdawię i Ukrainę. W komunikacie z konferencji zwrócono uwagę na pozarządowych i parlamentarnych uczestników procesu: „Podkreślamy centralną rolę instytucji szkolnictwa wyższego, ich kadr oraz studentów jako partnerów w procesie bolońskim. Ich rola we wdrażaniu Procesu jeszcze bardziej zyskała na

¹⁹ Ibidem, s. 47–48.

²⁰ Ibidem, s. 48.

²¹ Ibidem, s. 49.

²² Berlińska Konferencja Europejskich Ministrów Szkolnictwa Wyższego. Realizowanie europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego. Wkład Komisji Europejskiej Berlin, 18–19 września 2003 r. [w:] *ibidem*, s. 52–62.

²³ Ibidem, s. 62.

²⁴ Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego – Realizacja celów. Komunikat z Konferencji europejskich ministrów do spraw szkolnictwa wyższego, Bergen, 19–20 maja 2005 r., http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/links/language/Bergen_Communique_Polish.pdf. Tytuł angielski: The European Higher Education Area – Achieving the Goals, Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19–20 May 2005.

znaczeniu wraz z wprowadzeniem w życie znacznej części niezbędnych reform legislacyjnych”²⁵.

W kwestii oceny postępu prac zauważono, iż dwustopniowy system kształcenia jest realizowany na dużą skalę i w większości państw kształci się w nim ponad połowa studentów. Przy tym stwierdzono: „Przyjmujemy kompleksową ramową strukturę kwalifikacji dla EOSW, obejmującą: **trzy cykle kształcenia** (w tym – biorąc pod uwagę kontekst narodowy – możliwość uzyskania pośrednich kwalifikacji), ogólne opisy każdego cyklu, oparte na efektach kształcenia i umiejętnościach absolwentów a także zakresy punktów kredytowych dla pierwszego i drugiego cyklu. Zobowiązujemy się do opracowania do 2010 r. narodowych ramowych struktur kwalifikacji zgodnych z kompleksową ramową strukturą kwalifikacji dla EOSW oraz rozpoczęcia prac w tym zakresie do 2007 r.”²⁶

Istotną, zauważoną zmianą była więc konstatacja, iż od czasu konferencji ministrów w Berlinie w większości krajów wprowadzony został dwustopniowy system kształcenia, jak i stworzony został krajowy system oceny jakości. Zauważono też, iż w dążeniu do uznawalności dyplomów i okresów studiów Konwencję Lizbońską ratyfikowało 36 z 45 krajów procesu bolońskiego.

W Bergen ministrowie przyjęli dwa dokumenty kształtujące podstawę krajowych systemów szkolnictwa wyższego – 1. Standardy i wskazówki dotyczące zapewnienia jakości kształcenia w EOSW (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area) – dokument opracowany przez ENQA oraz 2. Ramową strukturę kwalifikacji i umiejętności absolwentów w ramach Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego (Qualification Framework for EHEA) – dokument przygotowany przez specjalną grupę roboczą.

Wspomniany wyżej komunikat wskazał następujące priorytety na kolejne lata:

1. wprowadzenie proponowanych standardów i wskazówek w zakresie zapewnienia jakości, zaproponowanych w raporcie ENQA;
2. wdrożenie narodowych ramowych struktur kwalifikacji;
3. przyznawanie i uznawanie wspólnych dyplomów, w tym na poziomie doktorskim;
4. tworzenie możliwości dla elastycznych ścieżek kształcenia, w tym procedur uznawania wcześniejszej nauki.

Ministrowie zlecieli Grupie wdrożeniowej aby ocena postępu prac oparta była na właściwej metodologii oraz kontynuowana w obszarze systemu kształcenia, zapewnienia jakości oraz uznawania dyplomów i okresów studiów, oraz liczyli, iż 2007 r. zakończy się proces wdrażania trzech priorytetów średnioterminowych (powiązanie

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

szkolnictwa wyższego ze sferą badań, usuwanie barier w mobilność studentów i pracowników, atrakcyjność EOSW oraz współpraca z pozostałymi regionami świata).

„Ponadto – oświadczyli ministrowie – powierzamy Grupie wdrożeniowej przedstawienie porównywalnych danych na temat mobilności kadry uczelni i studentów, jak również na temat społecznej i ekonomicznej sytuacji studentów w państwach uczestniczących jako podstawy dla przyszłej oceny postępu prac, a także zobowiązujemy Grupę wdrożeniową do przygotowania, w odpowiednim czasie, raportów przed kolejną konferencją ministrów. Przyszła ocena postępu prac będzie musiała wziąć pod uwagę wymiar społeczny zdefiniowany powyżej”. Po raz kolejny dostrzeżono więc społeczny wymiar procesu bolońskiego, tzn. dążenie do zapewnienia dostępności studiów dla studentów z grup o niższym statusie społecznym.

Czwarta konferencja ministrów odbyła się w Londynie (17–18 maj 2007 r.). Jej efektem był „Komunikat Londyński. W kierunku Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego: odpowiedź na wyzwania w zglobalizowanym świecie, Londyn 18 maja 2007²⁷”. Ustalono w nim priorytety na 2009 r.:

Skoncentrowano się w latach 2007–2009 na dokończeniu działań w ramach uzgodnionych kierunków, obejmujących m.in. aktualnie priorytetowe kwestie systemu studiów trzystopniowych, zapewniania jakości oraz uznawania dyplomów i okresów studiów. A w szczególności skupienie się na następujących obszarach działań:

1. Mobilność – przedstawienie w krajowych raportach przygotowywanych na 2009 r. działań podjętych „na szczeblu krajowym w celu promowania mobilności studentów i pracowników, włącznie z mechanizmami przyszłej oceny” oraz stworzenie sieci krajowych ekspertów, „która ma służyć wymianie informacji oraz ułatwić wskazanie i likwidowanie przeszkód utrudniających przenoszenie stypendiów i kredytów”.
2. Wymiar społeczny – przedstawienie w krajowych raportach krajowych strategii i polityk „dotyczących wymiaru społecznego, w tym m.in. plany działań i mechanizmy oceny ich efektywności”, przy czym w każdym kraju przewidywano zaproszenie do tych prac wszystkie zainteresowane środowiska.
3. Zbieranie danych – zwiększenie dostępności danych dotyczących mobilności i wymiaru społecznego w krajach uczestniczących w procesie bolońskim. W związku z czym ministrowie zwracają się do Komisji Europejskiej (Eurostat) z prośbą o opracowanie z Eurostudentem „porównywalnych wskaźników i danych do mierzenia postępów w kierunku ogólnego celu dotyczącego wymiaru społecznego oraz mobilności studentów i pracowników”.

²⁷ Komunikat Londyński. W kierunku Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego: odpowiedź na wyzwania w zglobalizowanym świecie, Londyn 18 maja 2007 r., http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/links/language/2007_London_communique_Polish.pdf

4. **Zatrudnialność** – W związku z wprowadzaniem systemu studiów trzystopniowych zwrócono się do Grupy Wdrożeniowej o przeanalizowanie sposobów poprawy zatrudnialności w odniesieniu do każdego z tych stopni studiów oraz w kontekście uczenia się przez całe życie. Co oznacza szerszy dialog pomiędzy rządami i uczelniami a pracodawcami i innymi zainteresowanymi środowiskami na temat przesłanek realizowanych przez nie reform. Należy też w ramach rządów podjąć działania dla zapewnienia „zgodności struktury zatrudnienia i szczebli awansu zawodowego w służbach publicznych z nowym systemem studiów” oraz rozwijania partnerskiej współpracy pomiędzy uczelniami i pracodawcami „w ramach aktualnej reformy programów nauczania opartej na efektach kształcenia”²⁸.

Polska włączyła się do realizacji Procesu Bolońskiego poprzez:

1) stworzenie ujednoczonych podstaw prawnych szkolnictwa wyższego – podpisując Deklarację Bolońską przed Polską stanęły wyzwania związane z reformą szkolnictwa wyższego, które działało dychotomicznie z dwoma ustawami regulującymi sferę szkolnictwa wyższego państwowego i niepaństwowego – *Ustawą z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym*²⁹ (Dz.U. 1990, nr 65, poz. 385 z późn. zm.) i *Ustawą z dnia 26 czerwca 1997 r. o wyższych szkołach zawodowych*³⁰ (Dz.U. 1997, nr 96, poz. 590 z późn. zm.). Pierwsze działania miały charakter „łatania dziur”. *Ustawa z dnia 20 lipca 2001 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, ustawy o wyższych szkołach zawodowych oraz o zmianie niektórych innych ustaw* (Dz.U. 2001, nr 85, poz. 924 późn. zm. w tym Dz.U. 2004, nr 111, poz. 1182) oraz *Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym oraz ustawy o wyższych szkołach zawodowych* (Dz.U. 2002, nr 150, poz. 1239) nie miały charakteru kompleksowego i nie usunęły istniejącej dychotomii. Dopiero uchwalenie *Ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym* (Dz.U. 2005, nr 164, poz. 1365) usunęło dychotomię i zastosowaną ją zarówno do publicznych jak i niepublicznych szkół wyższych. Nowe prawo (z wyjątkiem niektórych artykułów) wchodziło w życie z dniem 1 września 2005 r. A swoją moc prawną traciło dotychczasowe ustawodawstwo w tym zakresie³¹.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ustawa miała zastosowanie dla państwowych i niepaństwowych szkół wyższych jako części systemu nauki polskiej i systemu edukacji narodowej.

³⁰ Ustawa miała zastosowanie dla państwowych i niepaństwowych wyższych szkół zawodowych, jako części systemu szkolnictwa wyższego. Uczelnia zawodowa miała prawo nadawania absolwentom tytułu zawodowego licencjata lub inżyniera (art. 6). Ustawę uchylono 1 września 2005 r. z wyjątkiem niektórych artykułów funkcjonujących do 31 sierpnia i 31 grudnia 2006 r.

³¹ Ustawa z dnia 31 marca 1965 r. o wyższym szkolnictwie wojskowym (Dz. U. 1992, nr 10, poz. 40 z późn. zm.); Ustawa z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 65, poz. 385 z późn. zm.); Ustawa z dnia 26 czerwca 1997 r. o wyższych szkołach zawodowych (Dz.U. Nr 96, poz. 590 z późn. zm.).

2) Wprowadzenie dwustopniowego cyklu studiów, odbywające się początkowo, ze względu na brak standardów dla poszczególnych cykli kształcenia, jako przekształcenie jednolitych studiów magisterskich w **studia dwustopniowe**. Dwustopniowość dotyczy wszystkich kierunków studiów, z wyjątkiem tych, które mogą być prowadzone jako jednolite studia magisterskie zgodnie z *Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 13 czerwca 2006 r. w sprawie nazw kierunków studiów* (Dz.U. 2006, nr 121, poz. 838)³². W załączniku do rozporządzenia wymieniano nazwy 118 kierunków studiów.

3) Wprowadzenie standardów dwustopniowego cyklu studiów. Również i tutaj działania były spóźnione. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 18 kwietnia 2002 r w sprawie określenia standardów nauczania dla poszczególnych kierunków studiów i poziomów kształcenia* (Dz.U. 2002, nr 116, poz. 1004 z późn. zm. Dz.U. 2004, nr 194, poz. 1985. Rozporządzenie określało standardy nauczania dla 69 kierunków studiów) nie uwzględniało dwustopniowości, podając standardy dla jednolitych studiów magisterskich. W kolejnych latach zaczęły się pojawiać standardy przewidziane procesem bolońskim (ostatnio w sierpniu 2007 r.).

4) Wprowadzenie nowych standardów kształcenia nauczycieli w ramach podnoszenia jakości kształcenia (*Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 23 września 2003 r w sprawie standardów kształcenia nauczycieli* (Dz.U. 2003, nr 170, poz. 1655) uchylone z dniem 1 października 2004 r.; *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 r. w sprawie standardów kształcenia nauczycieli* (Dz.U. 2004, nr 207, poz. 2110).

5) Zapoczątkowanie trójstopniowego cyklu studiów studia doktoranckie, poprzez wprowadzanie i promowanie studiów doktoranckich³³.

6) Wprowadzenie Suplementu do Dyplomu zgodnie z *Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 23 lipca 2004 r. w sprawie rodzajów dyplomów*

³² <http://bap-psp.lex.pl/serwis/du/2006/0838.htm>. Paragraf 2 rozporządzenia mówił, iż kierunki studiów prowadzi się jako studia pierwszego i drugiego stopnia, z wyjątkiem kierunków studiów prowadzonych jako: 1) studia pierwszego stopnia (a) kosmetologia, b) praca socjalna, c) ratownictwo medyczne, d) techniki dentystyczne); jako 2) jednolite studia magisterskie: (a) aktorstwo, b) analityka medyczna, c) farmacja, d) kierunek lekarski, e) kierunek lekarsko-dentystyczny, f) konserwacja i restauracja dzieł sztuki, g) prawo, h) prawo kanoniczne, i) psychologia, j) realizacja obrazu filmowego, telewizyjnego i fotografia, k) weterynaria; jako 3) studia pierwszego i drugiego stopnia lub jednolite studia magisterskie: a) teologia, b) reżyseria. Jeszcze w 2004 r. spośród 104 istniejących wówczas kierunków studiów za kierunki, które mogły być realizowane wyłącznie na poziomie magisterskim uznawano: prawo, farmację, stomatologię, psychologię, weterynarię i kierunek lekarski – http://www.nauka.gov.pl/mein/index.jsp?news_cat_id=976&news_id=4134&layout=2&page=text&place=Lead01.

³³ Na razie studia doktoranckie funkcjonują na podstawie *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 25 maja 2005 r. w sprawie warunków i trybu organizowania, prowadzenia i odbywania studiów doktoranckich oraz przyznawania i zwrotu stypendiów doktoranckich* (Dz.U. 2005, nr 115, poz. 964).

i tytułów zawodowych oraz wzorów dyplomów wydawanych przez uczelnie (Dz.U. 2004, nr 182, poz. 1881). Rozporządzenie wprowadzało obowiązkowe wydawanie dyplomów zakończenia studiów, które otrzymywali absolwenci wszystkich kierunków i rodzajów studiów, składające się z dwóch części – A i B. Jednocześnie określało ono wzory części A dyplomu dla jednolitych studiów magisterskich, uzupełniających studiów magisterskich oraz studiów wyższych zawodowych i studiów specjalnych, a także jednolity dla wszystkich wzór części B dyplomu (wraz z integralną *Informacją o krajowym systemie szkolnictwa wyższego* stanowiącą pkt VIII suplementu).

Uczelnie zgodnie z ww. rozporządzeniem rozpoczęły wydawanie części **B** dyplomu (suplementu) ukończenia studiów, w którym znalazły się informacje na temat charakterystyki systemu szkolnictwa wyższego obowiązującego w danym kraju, poziomu kształcenia, zrealizowanych przez studenta kursów i przedmiotów oraz indywidualnych osiągnięć studenta. Informacje zawarte w suplementie miały umożliwić potencjalnemu pracodawcy (zgodnie z założeniami procesu bolońskiego) ocenę kwalifikacji absolwenta. Mają one również wyeliminować trudności związane z uznawalnością wykształcenia i kwalifikacji w kraju i zagranicą.

7) Wprowadzenie systemu punktów kredytowych ECTS.

8) Powołanie Państwowej Komisji Akredytacyjnej (PKA)³⁴, *Ustawą z dnia 20 lipca 2001 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, ustawy o wyższych szkołach zawodowych oraz o zmianie niektórych innych ustaw* (Dz.U. 2001, nr 85 poz. 924³⁵), jako organu ustawowego działającego na rzecz jakości kształcenia (wcześniej leżało to w kompetencjach Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego). Ustawa określiła zadania, tryb pracy oraz zakres odpowiedzialności PKA. PKA rozpoczęła działalność 1 stycznia 2002 r., obejmując zakresem działania wszystkie uczelnie funkcjonujące na podstawie ustawy z 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym, ustawy z dnia 26 czerwca 1997 r. o wyższych szkołach zawodowych oraz ustaw z dnia 27 lutego 2003 r. o utworzeniu Akademii Marynarki Wojennej, Akademii Obrony Narodowej i Wojskowej Akademii Technicznej, a następnie uczelnie funkcjonujące na podstawie Ustawy z 27 lipca 2005 r. czyli prawie wszystkie polskie uczelnie.

³⁴ Pierwsze instytucje odpowiedzialne za ocenę jakości kształcenia w szkolnictwie wyższym pojawiły się w Europie pod koniec lat 90., głównie z oddolnej inicjatywy środowisk akademickich. Najstarsza taka instytucja powstała w Polsce w 1993 r. (Komisja Akredytacyjna Stowarzyszenia Edukacji Menedżerskiej Forum). W końcu lat 90. pojawiły się kolejne m.in. Uniwersytecką Komisję Akredytacyjną (UKA) i Komisję Akredytacyjną Uczelni Technicznych (KAUT), których oceny miały charakter prestiżowy – bez konsekwencji prawnych. Organizację, działalność i kompetencje PKA regulował statut uchwalony 11.01.2002 r. na posiedzeniu plenarnym PKA. Aktualny statut PKA zob. Statut Państwowej Komisji Akredytacyjnej. Uchwalony 13 października 2005 r. (tekst jednolity uwzględniający zmiany wprowadzone Uchwałą Nr 1 z dnia 23 listopada 2006 r.), http://www.pka.edu.pl/index.php?page=statut_131005.

³⁵ Ustawa obowiązująca z późniejszymi zmianami: Dz.U. 2002, nr 4, poz. 33; 2004, nr 111, poz. 1182.

9) Upowszechnienie mobilności w ramach programu Sokrates/Erasmus, Erasmus Mundus albo też dwustronnych umów międzynarodowych. Do tego procesu dostosowana też została *Ustawa z 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym*.

10) Ratyfikację przez Polskę 17 marca 2004 r. *Konwencji o uznawaniu kwalifikacji związanych z uzyskaniem wyższego wykształcenia w regionie europejskim* podpisanej w Lizbonie 11 kwietnia 1997 r. (tzw. Konwencja Lizbońska), której ratyfikacja stanowiła element realizacji postulatów Komunikatu Berlińskiego z 19 września 2003 r. w ramach procesu bolońskiego. Weszła ona w życie 1 maja 2004 r.

11) Wdrożenie kształcenia na odległość (e-learning; nowsze uzupełnienia: Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków, jakie muszą być spełnione, aby zajęcia dydaktyczne na studiach mogły być prowadzone z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość z 25 września i 31 października 2007 r.) oraz

12) Upowszechnianie i prowadzenie systemu kształcenia ustawicznego poprzez m.in. studia podyplomowe i kursy oraz, dodatkowo – Uniwersytety III Wieku.